

логічеської форми, не способна представити себе дійсительную природу життя, глибокий смисл еволюційного руху ... мисль тільки проявлення, один из видів життя, – як же може она охопити життя?» [3, с. 24]. Таким образом, при «понимании феномена жизни» перед нами встает следующая дилемма: 1) либо мы должны признать, что «жизнь» не может быть познана в пределах «живой системы» (живой исследователь) (аналог теоремы Гёделя «о мощности системы»); 2) либо признать, что «жизнь» есть своеобразный априорный феномен (в стиле рассуждений И. Канта). Каждый из нас обладает априорным восприятием «живого». При этом мы не можем вывести апостериорно характеристики «живого» из опыта или наблюдения.

Список использованной литературы

1. Антипов Г.А., Кочергин А.Н. Проблемы методологии биологического исследования. – Новосибир., 1988.
2. Бауэр Э.О. Теоретическая биология. – М.–Л., 1937.
3. Бергсон А. Творческая эволюция / А. Бергсон. - Минск: Харвест, 1998. – 127 с.
4. Вернадский В.И. Биосфера. – М., 1967.
5. Биологический энциклопедический словарь – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – 832 с.
6. Кемп П., Армс К. Введение в биологию [пер. с англ.] / П. Кемп, К. Армс. – М.: Мир, 1993. – 672с.
7. Лима-де-Фариа А. Эволюция без отбора: автоэволюция формы и функции [пер. со шведского] / А. Лима-де-Фариа. – М.: Мир, 1991. – 456с.
8. Лисеев И.К. Философский анализ оснований биологии. – М., 1991.
9. Медвар Дж., Медвар П. Наука о жизни. Современные концепции в биологии. – М.: Мир, 1983 – 207 с.
10. Югай Г.А. Общая теория жизни. – М.: Мысль., 1985 – 225 с.

МІФ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Білецький І.П.

ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Поняття цивілізації є одним із ключових у теорії геополітики. Саму геополітику нерідко заперечують чи то послідовники марксизму, чи то лібералізму; однак, останнім часом теорії геополітики, зокрема цивілізаційні, набувають широкого поширення та популярності. Тут слід, насамперед, згадати широковідому книгу Самюела Хантінгтона «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку», яка здобула широкий резонанс після подій 11 вересня 2001 р. Цивілізаційні протистояння – це протистояння не між класами, ідеологіями чи економічними інтересами, а між народами з різними культурними ідентичностями [3, с. 20]. Хантінгтон пише про сінську (китайську), японську, індуїстську, мусульманську, африканську, православну, латиноамериканську, західну, північноамериканську (дочірню від західної) цивілізації [3, с. 43-47]. При більш глибокому аналізі підхід Хантінгтона, не зважаючи на всю його яскравість та позірну евристичну силу, не може не викликати запитань. Зокрема, запитань щодо наведених Хантінгтоном цивілізацій. Чи існує нині якась окрема африканська чи латиноамериканська цивілізація? Чи існує окрема японська цивілізація? Чи вона є лише варіантом китайської? Як щодо православної цивілізації? Чи слід відносити до неї традиційно православні Грецію, Болгарію, Румунію, країни, які ввійшли до складу Євросоюзу? Чи може православна цивілізація – це насамперед Росія? Але чи можна називати Російську цивілізацію¹

¹ Росію часто вважали і вважають окремою цивілізацією.

православною, якщо не більше 10 % її населення регулярно відвідує церкву?² [4, с. 124-125].

Теорія Гантінгтона являє собою *de facto* модернізовану версію Освальда Шпенглера про те, що не існує загальнолюдської історії, існують лише історії окремих культур-цивілізацій. Кожна цивілізація проходить відповідні стадії розвитку, з яких головними є стадія культури (стадія якісного зростання, коли розкриваються закладені потенції) та власне цивілізації (стадія кількісного росту). Кожна культура-цивілізація має свою душу, душа – це її внутрішній устрій. Таке визначення концептів культури і цивілізації, однак, ніколи не набуло помітного поширення – звичайно культуру розуміють як набір смислових кодів (світоглядних уявлень та орієнтирів, цінностей і т.п.), тобто речей не емпіричних, а внутрішніх, ідеальних, тобто того, що Шпенглер визначає як душу культури-цивілізації; цивілізація ж розуміється як зовнішня, матеріальна сторона людського життя (будинки, технології, товари тощо). Шпенглер писав, виходячи з реалій першої половини ХХ століття, й писав про історію. Гантінгтон же пише на початку ХХІ століття й пише про сучасність. Після закінчення холодної війни, пише Гантінгтон, світ вперше став багатополосним. Прогнози Ф. Фукуями про кінець історії не справдилися, тому що на зміну одним (ідеологічним) протистоянням прийшли інші. Протистояння цивілізаційні [3, с. 13]. До честі Гантінгтона слід також додати, що він сам визнавав, що його система - це лише певна модель, яка працює тільки в певному наближенні [3, с. 23-24].

В якому наближенні? Російський аналітик Сергій Переслєгін визначає цивілізацію як спосіб взаємодії людини з оточуючим світом [4, с.100]. Далі він пропонує класифікувати цивілізації за чотирма парами дихотомічних категорій: час – простір, індивідуалізм – колективізм, раціональність – трансцендентність, матеріалізм – духовність) [4]; що дає 16 можливих варіантів-комбінацій, з яких за Переслєгіним на сьогодні реалізуються лише три – Західна (Євроатлантична) (часо-орієнтована, індивідуалістична, раціональна, матеріалістична цивілізація), Афразійська (мусульманська) (часо-орієнтована, колективістська, раціональна, матеріалістична), Євразійська (включає Китай, Японію, Корею, Індію) (просторо-орієнтована, колективістська, духовна, раціональна у випадку Китаю та трансцендентна у випадку Індії). Що стосується останньої, то очевидно, що її слід розділити на китайську та індійську навіть, якщо слідувати критеріям Переслєгіна, а тим більше, якщо брати до уваги реальні відмінності між індійською та китайською культурами.

Що є стосується самих категорій, то я вважаю їх надто абстрактними для того, щоби бути реально застосовними для аналізу реальних геополітичних процесів. Без сумніву ми можемо говорити про існування і певне протистояння західної та мусульманської цивілізації. Раніше я говорив про п'ять парадигм філософування - індійську, китайську, античну (греко-римську), авраамічну (юдео-християнську) та модерну (сциєнтиську). Тобто в основі світобачення обох лежать *de facto* одні й ті ж самі погляди – монотеїзм, креаціонізм, авторитет істини священного писання тощо. Однак, шляхи цих цивілізацій починають розходитися відразу після виникнення ісламу. Ключовим моментом уявляється те, що на Заході з часів раннього середньовіччя складається система свого роду двовладдя церкви та світської влади, яка в подальшому стає основою ідеї принципу розподілу гілок влади в західному світі; в мусульманському світі ж нічого подібного ніколи не виникало – халіф був одночасно і світським і духовним лідером. Колективізм та індивідуалізм подібно їн'ї ян не існують один без одного і навіть у рамках різних національних культур Заходу можуть співвідноситися по різному. Інші ж категорії є набутком досить незначної меншості, яка зазвичай не має впливу на реальний розвиток подій. Або принаймні ті імпліцитні впливи, які зазначені категорії можуть мати, з горою перекриваються іншими, суттєвішими чинниками. Індійська культура свого часу вплинула на культуру Китаю та інших країн китайського культурного впливу, але цей вплив був досить

² За даними нульових років. Навряд чи нині, через десять років, щось кардинально змінилося, не зважаючи на всю православну риторичку в сучасній Росії.

обмеженим – з Індії у Китай прийшов буддизм, який, однак, набув у самому Китаї форм досить відмінних від індійських. Отже індійська та китайська цивілізації є принципово різними.

Таким чином, що залишається, що вводить цивілізацію у життя? Я вважаю, що наступне:

- цивілізаційна ідентичність (відмінна від етнічної чи національної, по відношенню до якої остання виступає як певна наднаціональна ідентичність);
- технології (в широкому розумінні слова і насамперед гуманітарні та соціальні технології, які власне й відрізняють одну цивілізацію від іншої);
- ресурси, необхідні для реалізації зазначених технологій (ресурси в широкому розумінні цього слова, насамперед - людські ресурси).

Мільйон років тому усе людство репрезентувало одну єдину цивілізацію, цивілізацію кам'яного віку (принаймні так це виглядає з точки зору сьогодення). Тобто, у цей час спосіб життя людей на різних континентах не проявляв жодних видимих відмінностей. Диференціація починається пізніше. З часом людство поступово починає ділитися на багато відмінних одна від одної цивілізацій. Наприклад, у XV столітті можна говорити про християнську західну, християнську східну (православну), мусульманську, китайську, індійську цивілізації, цивілізації ацтеків та інків, африканські цивілізації. В сучасному ж світі можна говорити лише про 4 повноцінні цивілізації – західна, мусульманська, китайська та індійська. Їх особливості можна представити у виді таблиці:

	Західна	Мусульманська	Китайська	Індійська
Ідентичність	Європеєць, американець	мусульманин	китайська	Індуїзм і т.п.
Технологія	Розподіл гілок влади + суч. матеріальна техніка	шаріат	Умовне конфуціанство	Кастова система
Ресурси	Європа, США, Канада до 1 млрд. чоловік	Мусульманський світ, 1,5 млрд чоловік	Китай, 1,3 млрд. чол.	Індія, Шрі ланка і т.п., 1 млрд. чол.

Наявність наднаціональної цивілізаційної ідентичності є очевидною у випадку західної, індійської та мусульманської цивілізацій. Дещо складніше з цивілізацією китайською. Тут можна говорити або про цивілізацію – націю, або звернути увагу на наявність великої внутрішньої різноманітності всередині самого Китаю, яка робить його подібним до певного роду багатонаціонального утворення³.

Що стосується технологій, то тут маємо наступне. Базовими технологіями західної цивілізації є пріоритет особистості над групою, права і свободи особистості, в т.ч. політичні свободи і демократія. Демократія означає загальне виборче право за принципом одна людина – один голос. Політичні ж свободи стають можливими через систему розділення влади на різні гілки. Ці два принципи західна цивілізація змогла нав'язати решті майже усього іншого світу. Серед додаткових принципів можна згадати раціоналізм, який можна визначити (на відміну від підходу Переслегіна) як систему формального кодифікованого права та наукового дискурсу, а також індустріальні технології. Ці моменти так само були перейняті іншими цивілізаціями.

³ Маються на увазі поділи всередині самої китайської нації. Так, наприклад, деякі китайці розмовляють на діалектах, що є абсолютно незрозумілими для носіїв інших діалектів.

Базовими технологіями інших цивілізацій ХХ століття виступають: конфуціанство для китайської цивілізації, шариат для мусульманської та кастова система для індійської⁴. Ресурси – людські, територіальні, природні, культурно-семіотичні – це ресурси країн, що входять до складу відповідних цивілізацій. Деякі країни з названих Гантінгтоном (Росія, Японія) зависають у повітрі. Так Росія нерідко позиціонує себе як окрему цивілізацію, однак, для того щоб бути справжньою цивілізацією їй не вистачає ані власних оригінальних технологій, ані людських та культурно-семіотичних ресурсів. Те ж саме стосується Японії.

Наявність у сучасному світі чотирьох зазначених цивілізацій є цілком очевидним емпіричним фактом. Але що слідує з цього факту? Які евристичні перспективи відкриває наведена модель? Чи означає вона те, що кожна цивілізація розвивається за своїми власними, відмінними від інших, законами? Розглянемо приклад китайської цивілізації.

Китайські світогляд і культура є організмичними, тобто сприймають оточуючий світ як єдиний організм, кожна жива істота чи неживий предмет є свого роду органами цього організму. Коли кожен орган знаходиться на своєму місці і належним чином виконує свої функції (слідuje своєму дао, як це називають у Китаї), в організмі - всесвіті панують мир і гармонія. Якщо хтось або щось відступає від свого дао, то починаються негаразди. Філософія в цьому контексті стає мистецтвом відновлення й збереження гармонії (тобто роз'яснення того, в чому чие дао полягає, а також аргументах, чому кожен має слідувати йому). Тобто дао - ключовий концепт усієї китайської філософії, далі тільки питання в тому, як його витлумачити. Конфуціанство розглядає шлях-дао людини у суспільстві, даосизм у всесвіті [2, с. 81]. Як було сказано, базова технологія китайської цивілізації – конфуціанство. Але що таке конфуціанство? Це система соціально-етичної філософії. В сучасному тлумаченні вона зводиться до наступного: людина стає людиною лише у суспільстві, суспільство – організм, окрема людина – частина (орган) цього організму, і як частина організму вона має свої місце і функцію, виконувати яку – її обов'язок. Благородна людина думає про обов'язок, підла про вигоду, - говорив Конфуцій. Благородна людина знає, в чому полягає її дао, і слідує йому. Саме на благородних людях, які слідуєть обов'язку, тримається суспільство. Якщо західна цивілізація приходить урешті решт до ідеї рівності і демократії (за принципом одна людина – один голос), то китайська в лиці конфуціанства до принципу меритократії (згідно з яким, право голосу мають лише найбільш достойні). Головна проблема демократії – некомпетентність виборців. Мало хто з них здатний чи, принаймні, готовий розбиратися в усіх нюансах передвиборних програм та систем. Тому демократичні вибори є суто ірраціональним процесом, свого роду лотереєю, яка не може дати бажаних результатів [1, с. 33].

Американський дослідник Деніел Белл вважає, що сутністю конфуціанства, у дотичні до соціальних та політичних проблем, є принцип меритократії. Чи має така система переваги над західною системою. Даніел Белл пише: «На сьогодні Китай показує недостатньо високий рівень у сенсі державного управління, а Сполучені Штати – недостатньо низький, щоб політична меритократія Китаю відіграла роль «м'якої влади» в інших країнах» [1, с. 43].

Власне в сучасному світі система «одна людина – один голос» приймається не тому, що вона є ефективною, а як захист індивідуальних свобод [1, с. 165]. Певним аналогом системи меритократії компетентних може служити Палата лордів у Великобританії. Її роль, однак, постійно знижується [1, с. 166].

Згідно ж з китайським політичним мислителем Цзян Цином, проблема демократії полягає в тому, що вибір врешті решт обумовлюється приземленими бажаннями та інтересами виборців. При цьому нехтуються моральні аспекти, а також виникає конфлікт між коротко- і довготерміновими інтересами. Для того щоб розв'язати зазначені проблеми, слід зробити акцент на т.зв. «сакральних цінностях». Під останніми Цзян Цин розуміє конфуціанський «шлях

⁴ Звичайно, що це лише спрощений підхід. У дійсності все набагато складніше.

гуманної влади». У стародавні часи «шлях гуманної влади» реалізувався через монархічну систему правління досконалих правителів династій Ся, Шан, Чжоу. В сучасних же умовах «шлях гуманної влади» може бути реалізований за допомогою трипалатного парламенту, який мав би складатися з Палати людей (представники населення), Палати вірцевих осіб (репрезентація сакральної легітимності) та Палати нації (репрезентація культурних цінностей). Палата людей обирається звичайним демократичним способом. У Палату вірцевих осіб обираються мислителі, які проходять екзаменацію на знання класичних конфуціанських творів, а також оцінюються за випробувальним терміном перебування на адміністративній посаді. Головою Палати нації має бути нащадок Конфуція, який набирає членів палати з числа видатних представників культури, патріотів, нащадків визначних історичних особистостей. Закон, щоби бути прийнятим, має бути схваленим принаймні двома палатами. При цьому Палата вірцевих осіб має право вето, однак її голосу самого по собі недостатньо для прийняття рішення. Останнє відрізняє її від Опікунської ради в теократичному Ірані [1, с. 167-169].

Візьмемо західну і мусульманську цивілізації. Світоглядні основи обох слід шукати у т.зв. авраамічних релігіях: християнстві та ісламі відповідно. Авраамічні релігії та світогляди виходять з ідеї єдиного бога - творця, який створив цей світ (монотеїзм, креаціонізм), приписав йому закони, управляє ним і т.д., і т.п. Відповідні речі, хоча і є предметом віри в авраамічних релігіях, тим не менш розглядаються як більш менш самоочевидні з усіма витікаючими наслідками. Бог створив світ, приписав йому закони, закони можна пізнати розумом. Звідси можливість науки в сучасному розумінні цього слова. Сучасне західне світобачення є сциентистським, але цей сциентизм є результатом довгої еволюції західної культури, яка врешті решт відкинула світоглядні засади авраамічних релігій і зробила науку своїм символом віри. Тобто, якщо в середні віки науковці шукали підтвердження своїх ідей у Священному писанні, то тепер навпаки богослови намагаються знайти підтвердження релігійних догматів у наукових теоріях [2, с. 81]. Мусульманська цивілізація, чий внесок у розвиток науки не можна применшувати, в цьому плані відрізняється від західної хіба що іншими пропорціями елементів наукового та релігійного.

Література

1. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії. / Белл Деніел. – Київ, «Наш формат», 2017. – 310 с.
2. Білецький І.П. Феномен науки в контексті парадигм філософування/ Білецький І.П. //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки», Випуск № 56, 2017. – 100 с.
3. Гангтінгтон Самюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. / Гангтінгтон Самюел П. – Львів, «Кальварія», 2006. – 480 с.
4. Переслегин Сергей. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. / Переслегин Сергей. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2007. – 622 с.

THE PUBLICITY OF EDUCATION: CHALLENGES OF TODAY

Vasylieva Lyudmila, Chmykhun Svitlana

National Aerospace Zhukovsky University, Kharkiv, Ukraine

The education is one of most important institutional public environment, which includes completely new contemporary public strategies. If we consider the whole European public-educational environment, which is trying to reach the conditions of anthropogenic singularity, there is a tendency to acquire new models of socio-educational practices, which significantly change not only the criteria of